

HVAD BLEV DER
AF DET »ANALYTISKE ARBEJDE«?
Et bidrag til diskussionen om
kriterier for terapeutiske forløb i psykoanalysen
fra Freud til Lacan

Laurits Lauritsen

At betragte den psykoanalytiske kur som et forløb eller en proces og mindre insistere på, at den skal vurderes på det terapeutiske resultat, er ikke en ekstern betragtning af psykoanalysen, men det ligger i selve Freuds begreb om »psykisk arbejde«. Dette udtryk, og andre sammensætninger med ordet Arbeit, er i Freuds formuleringer både et udtryk for psykens spontane forløb, og for det særforløb, som terapien udgør. Der hævdes her, at terapien i grunden ikke er andet end, at man igennem en særlig associativ praksis (»frie associationer«), på ny gendanner forbindelsen mellem det psykisk fraspaltede materiale og det spontane forløb. Dette medfører også, at erindring og bevidsthed (bevidstgørelse) grundlæggende må ses som sprogligt associative forløb, og der fremkommer dermed ingen modstrid imellem erindring og dette noget, som der aldrig tidligere var bevidsthed om. Da det associative arbejde må kunne ses som forløbende i lighed med drømmearbejdet, forløber den terapeutiske association efter to grundmønstre, der svarer til de omvendte funktioner af forskydning og fortætning. Dette sammenholdes med Lacans beskrivelse af metaforen og metonymien. Til sidst bestemmes den særlige »gevinst« i det terapeutiske arbejde, mellem analysand og analytiker.

1. Indledning

Megen opmærksomhed har været ofret på spørgsmålet om den psykoanalytiske kurs resultat. Den psykoanalytiske kur er til og med startet som et forsøg på at finde resultater dér, hvor andre havde opgivet at se resultater i en klinisk situation. Freud startede med at tage sig af 'håbløse nervetilfælde', som andre i samtiden mente var uhelbredelige tilstande af *asthenia* eller *hysteria*, af almene svækkelser i nervesystemet eller af overraskende dysfunktioner. Det er omsonst at nægte, at *helbredelsesønsket* har været blandt de stærkeste motiver hos de tidlige psykoanalytikere. Det følger af lægens professionelle pligt og det ligger til og med midt i selve begrebet »terapi«, at man skal opnå et resultat – eller at man på forhånd skal af-

holde sig fra at forsøge; man skal altså kende de situationer, hvor man med rimelighed kan forvente et resultat – ellers skal man undlade at gribe ind i et 'spontant forløb'.

Når psykoanalysen således, fra og med Freud, punktvis begynder at kritisere forestillingen om et resultat, når den problematiserer selve denne 'terapeutiske hensigt' – til fordel for et bredere sigte for både analytiker og analysand – betyder dette et opgør med forestillingen om psykoanalysen som en forlængelse af den lægelige kompetence. Et opgør med forestillingen om et (godt) resultat medfører et opgør med den lægelige deontologi, den professionelle behandlingsetik; det betyder også et brud med den tanke, at man på éntydig måde, midt i en klinisk kompleks helhed, kan afgrænse og udsondre en patient (en syg person), en behandlingsteknik og en vidende læge/terapeut. Fra og med opdagelsen af overføringen – fra Freuds side – i drømmen om Irmas injektion (*Drømmetydning*, Freud 1900a, del I, afsnit 2; GW II/III, 111 ff) kan den terapi, der udøves i psykoanalysen ikke mere ses som en blot avanceret lægelig behandlingsteknik, men må ses som noget radikalt andet: et fælles arbejde med det Freud kalder det »ubevidste«.

Det er dog ikke givet ved, at man forsøger at indse, at overføringen og det ubevidste på en grundlæggende måde ændrer den almene videnskabs-teori, man kan have om psykoanalysen, og gør denne videnskabsteori forskellig fra de antagelser, man kan have om det lægelige. Man kan da *enten* sige, at psykoanalysen »forplumrer« det »nødvendige« skel mellem læge og syg, mellem subjekt og objekt, *eller* man kan betragte det som noget særegent, at psykoanalysen netop ikke kan opretholde dette skel. Det kan altså blive til en kritik af psykoanalysen eller til en redegørelse for et særligt træk ved den; og denne dobbelthed er det vanskeligt at sige sig løs fra – den medfører nemlig, at beskrivelser ikke mere er éntydige eller velafgrænsede; enhver beskrivelse af analysanden eller patienten bliver nødvendigvis til en beskrivelse af træk ved analytikeren eller terapeuten og *vice versa*. Det spændende ved Freuds egne publicerede analyser er netop dette dobbeltspil mellem analytiker og analysand. Hvor de i klinisk, resultatorienteret forstand i mange henseender må betegnes som mislykkede, afbrudte og misforståede, bliver de i en anden forstand eksemplariske, nemlig som udtryk for denne gensidige involverethed, der på overraskende måde indarbejder livshistorien i terapien – fra begge sider! Derfor må enhver fremstilling af psykoanalytisk terapi starte med Freud.

Det ny og originale ved den analytiske position er altså ikke givet med at man bekender sig til en ny indstilling, f. eks. en proces-orienteret indstilling. I de fleste proces-synspunkter kan man nemt vise, at resultat-kategorien smutter med over som et særligt træk ved processen; man kan derfor ofte se, at man ikke på grundlæggende måde har gjort op med forestillingen om en effekt eller et resultat. Man skal derfor stille spørgsmålet på en måde, der mere direkte afhænger af psykoanalysen, nemlig

som spørgsmålet om, hvad det er for træk i psykoanalysen selv, der betinger, at man ikke kan formulere den i termer af resultater eller effekter, men er tvunget til at udtrykke den som en proces eller et forløb. Man kunne da vove den påstand, at når dette forløb er bragt til veje, når det ubevidste på ny åbner sig, når det fortrængte på ny dukker op i talen – da er hovedsagen sket, og alle andre overvejelser over formål og hensigt bliver mindre væsentlige.

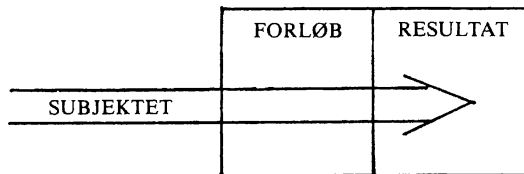
I den Lacan-inspirerede psykoanalyse har man ofte talt om det særlige forløb, der er i gang, når »det ubevidste åbner sig« (l'ouverture de l'inconscient), eller når »Det begynder at tale« (Ça se met à parler). Tankegangen er her, at det ikke drejer sig om at se et resultat af et forløb, man kunne kalde psykoanalysens, men at forholdet mellem resultat af forløb skal tænkes omvendt, således, at det resultat, man sigter på i psykoanalysen, netop består i at frembringe en situation, hvor de indre psykiske dannelser, »subjektet« for det ubevidste, varigt er anbragt i et særpræget forløb. Dette forløb har vi vanskeligt ved positivt at beskrive på anden måde, end at det netop ikke udtrykker fortrængning og modstand, men ophævelsen af fortrængningen, overvindelsen af modstanden. Hensigten er således at frembringe en intra-psykisk ny tilstand, en omorganisering af det »psykiske apparats« interne funktionsmåde, hvor det bevidste Jeg begynder at kunne tåle at leve med, at det har et ubevidste, der overalt er til stede, overalt blander sig i dets bevidste frembringelser og at dette ubevidste ikke kan eller skal besværges eller manes tilbage i jorden. Det skal her vises, at Freud har flere forskellige ord og vendinger, men særligt ordet *Arbeit* i forskellige sammensætninger, til at kendetegne dette særlige forløb, der er et resultat af psykoanalysens indledende anstrengelser.

Når talen har været om fortrængningen og modstanden, har man somme tider blandt Lacan-skolens analytikere set dette særlige forløb sammenlignet med en positiv variant til det tilsvarende negative »Det-gennembrud« i psykosen, der kendetegnes ved mangelfuld fortrængning. Men Det-gennembrudet i psykosen er netop farligt, fordi der er en *acting-out*, et umiddelbart handlingsudtryk for noget, der ikke er symbolsk gennemarbejdet eller sprogligt udtrykt. I den positive variant, det vellykkede forløb, er der ikke tale om noget »galere« end f. eks. drømmen eller den frie poetiske tale; der er ikke tale om en nedbrydning, men om en omorganisering af den »økonomi«, den forvaltning af indgående energier og forløbsmuligheder, der indtil da har været kendetegnet af psykotisk forkastelse eller neurotisk fortrængning, af forskydning og fortætning, kort sagt: af modstand, modstand imod den situation af påvirkelighed og sårbarhed, som er psykens egen. Der satses således ikke på at anbringe psyken i en kunstig, eller ny, situation, men på, at de interne forløbsmuligheder, der oprindeligt var til stede, på ny bliver farbare – når psyken anbringer sig i dette forløb, bliver den ikke fremmedgjort for sig selv, thi det er dens egen oprindelige situation: hudløsheden, angsten, de altfor stærke på-

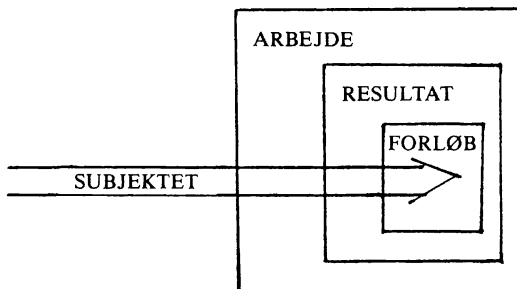
virksomheder, som den ikke mere kan forsvare sig imod ved den *Reizschutz* (purringsskjold), som Freud antager eksistensen af. Fra det tidlige manuskript *Entwurf einer Psychologie* skrevet 1895 (Freud 1950a, 315), til *Jenseits des Lustprinzips* (Freud 1920g, GW XIII, 26 ff), og senere i *Notiz über den »Wunderblock«* (Freud 1925a, GW XIV, 6), tales der om et intrapsykisk system, en *kvantitetsskærm*, en *purringbeskyttelse*, der både virker reducerende på de udefra kommende påvirkninger, men som også udtrykker en indre nødvendighed i psyken selv. Det er denne beskyttelse af bevidstheden, der bliver ændret, når psyken placeres i det forløb, der er formålet med psykoanalysen.

Forholdet mellem de to forskellige indstillinger til resultat og forløb kan vises ved to figurer. I det *normale behandlingsperspektiv*, der i høj grad er legitimt og anvendeligt, ledes subjektet – forstået som samlebetegnelse for det psykiske system eller det psykiske apparat – gennem et forløb til et resultat. Og denne resultatforestilling undgår man ikke ved blot at tale om forløbet, eller ved at indlægge resultatkvaliteter i forløbet. Der bliver herved blot tale om en hybrid tankegang. I det andet tilfælde, som jeg vil tillade mig at kalde for *psykoanalysens behandlingsperspektiv*, er det på forhånd tilladt at tale om, at behandlingen satser på et resultat, og at der kun findes ét gyldigt resultat af de indledende anstrengelser i psykoanalysen, nemlig at *subjektet anbringes i et bestemt forløb*, som vi så yderligere må sige noget om, hvorledes dette forløb er karakteriseret. Forløbet er principielt uafslutteligt; jvf. *Die endliche und unendliche Analyse* (Freud 1937c, GW XVI, 59 ff, særligt 63, 84, 93).

Normalt behandlingsperspektiv

Psykoanalysens behandlingsperspektiv

Hele arbejdet satser på opnåelsen af ét bestemt resultat, hvorom det hele drejer sig, nemlig et psykisk forløb af en særlig type.

Dette forløb er på en måde psykens spontanforløb, hvis de psykiske dannelser ikke var undergivet fortrængning og modstand; terapien sigter på at gengive psykens dens 'kurative' spontanforløb. Det er det, der her skal vises.

2. Freuds drøm om psykens spontane arbejde

Det forløb, der i det foregående har været tale om, må nu specificeres udfra Freuds egne fremstillinger. Der er nemlig ikke her tale om et vilkårligt videnskabeligt bestemt forløb, men om et særligt forløb, der kendetegner psykoanalysen.

Hvis vi til forståelsen af dette forløb vælger den begrænsede analogi, der består i at betragte psykoanalysen og den psykoanalytiske kur som en indlæring, kunne vi tale om, at den da ligner det arbejde, der består i at lære et fremmedsprog. Undervisningen består da i at blive ved med at arbejde med tekster, oplæsning, udtale, foredrag, osv. fra dette sprog; resultatet af undervisningen må afgøres på, om en spontanfærdighed er opnået, nemlig den der består i at kunne tale dette fremmedsprog, som om det var mit eget, altså som om jeg var en indfødt sprogbruger. Hensigten med undervisningen ville i dette tilfælde være at etablere subjektet i en sproglig kompetence, der hver *enkelt* øjeblik, og – intrapsykisk – i *ethvert* øjeblik *kan* ytre sig i, og *ytter* sig i et psykisk forløb inden for dette sprog. Den pågældende person kan da her virkelig siges at *tale* dette sprog; det er blevet *hans*, som om han på ny har genfundet sit oprindelige modersmål. Formålet med hele arbejdet var at *lære* dette sprog; arbejdets resultat kan kun dokumenteres via udfoldelsen af et *forløb*. Som sproglig aktivitet må dette forløb ses som et *spontanforløb*, dvs. som det mest naturlige, umiddelbare og uproblematisk, man overhovedet er i stand til at befinde sig i, og samtidig som et *kompetent forløb*, dvs. som et forløb, der i virkeligheden afhænger af en faktisk og relevant *indsigt* i et bagvedliggende system, der differentielt specificerer dette forløb, dette sprog, til forskel fra alle andre forløb, alle andre sprog. For at nærmere denne analogi til psykoanalysens virkelighed kan vi tilføje, at det her omtalte »sprog« er det eneste, der overhovedet findes, at det altså simpelt hen drejer sig om at »lære at tale«, og at man uden dette indlæringsarbejde ikke vil kunne bringe det til andet end at »stamme«, dvs. gentage løsrevne stumper fra et system, man ikke forstår. I sprogindlæring drejer det sig klart om at etablere et forløb, og at placere subjektet midt i dette, således at det drømmer på dette sprog, tænker på det, føler ud fra det, osv.

Udfra denne analogi om sprogindlæring kan man måske bedre forstå, at når indlæringsarbejdet er vellykket, erstattes det tillærte med noget

spontan; det bliver til udøvende færdighed, aktiv egenskab og spontan forløbsmæssig virkeliggørelse.

Denne bestandige overgang fra noget møjsommeligt til noget spontant, fra »psykisk arbejde« forstået som en byrdefuld og træls arbejdsforpligtelse til »psykisk gennemarbejdning«, forstået som den situation, hvor subjektet endeligt og irreversibelt er blevet placeret midt i sit eget indre psykiske forløb, er et kendemærke ved den teoretiske balance, som Freud forsøger at opretholde. Netop denne balance må være normgivende for vor måde at forstå den psykoanalytiske kur som et forløb på. I sammenligningen med sprogindlæringen bliver det klart, at når det møjsommelige overstås, standser også enhver refleksiv tale om grammatik og syntaks, om fonetik og ortografi, om vokabular og diktion; det møjsommelige overstås og erstattes af korrektheden af den spontane ytring. Hvis denne analogi med sprogindlæring skulle videreføres og bedre afpasses til at sige noget om det analytiske, måtte vi til disse bestemmelser føje den antagelse, at det »sprog«, der tales her, og den »ytring«, som sammenligningen medfører, på en måde er en virkeliggørelse af samtlige de sproglige muligheder, som dette sprog omfatter, en slags »stor-sætning«, hvor alt, hvad der kan siges, er sagt (tavst, på forhånd), hvor samtlige sproglige forløbsmuligheder simultant er aktiverede og banede, og hvor »ytringen« til syvende og sidst er et indre udsagn om selve den struktur, der bærer den – og hermed strækkes analogien til bristepunktet.

Hvis man anvender en mere moderne analogi til *computer science* og til datalogi, ville man her kunne sige, at sammenligningen først ville være bæredygtig, dersom man havde udsagn, udskrifter fra maskinen, der ikke blot er velformede udtryk, ikke blot følger programmeringen, ikke blot aflæser denne sekventielt i ethvert udsagn, men at enhver udskrift, instantant, aflæser hele programmeringen, som samlet i et enkelt punkt, i én enkelt virkeliggørelse. Man ville på denne måde kunne overvinde den uheldige dichotomi, der består i opsplittningen mellem system og forløb, f. eks. hos sprogforskeren Louis Hjelmslev, i hans *Omkring sprogteoriens grundlæggelse* (1943), hvor forløbet egentligt blot tjener til at være en manifestation af et bagvedliggende system, der bestemmes som det egentlige, det virkelige og det intelligible. Forståelsen af de menneskelige ytringer, som er Hjelmslevs opgave, bliver her underlagt en »platonisme«, der prioriterer »ideen«, systemet, over forløbet, fremtrædelsesformen, hvorimod vi snarere må holde fast i en »aristotelisk« pointe, nemlig at forløbet er det aktualiserede system, og at systemet er givet i forløbet. Ellers fremmer man en dichotomi, der adskiller psykisk indsigt fra det faktiske udtryk for psykiske forløb, som om der et eller andet sted sidder *a ghost in the machine* (Gilbert Ryle), en sjæl, der indefra kan overskue det hele. Freuds opgør med Jegets pretentioner om almagt og alvidenhed, må også forpligte os på ikke i en psykoanalytisk teori at indføre et teoretisk Jeg forskelligt fra sine ytringer og med alviden om sin egen situation.

Freuds drøm om psykens spontane arbejde, om psykens spontanforløb, der er identisk med den psykoanalytiske kurs vellykkede resultat, kan følges gennem hele hans værk. Det er overraskende at se, hvor lidt teoretisk interesse, der har været ofret på studiet af de hovedord og -begreber, som Freud anvender til at give udtryk for dette. Man leder således for-gæves i mange ordfortegnelser efter ordet »Arbeit«, der, i mange forskellige sammensætninger, men også som stående alene, er et af de ord, som Freud hyppigst anvender, når han nærmer sig en forløbsbetragtning. Ordet »Arbeit«, og sammensætningerne af det, er velegnede til at klarlægge Freuds egne antagelser og idealer om, hvad det er, han sætter psyken i gang med i det »psykoanalytiske arbejde«. ¹

Uden at ville foretage en udtømmende redegørelse for »Arbeit« og dets derivater, kan man foretage en punktvis opregning, der kan være vejledende for det forløb, som psykoanalysen selv sigter på. Det er allerede fra begyndelsen klart, at dette ord hos Freud ikke dækker over den almindelige betydning (borgerligt erhverv, betalt arbejde), men at grundbetydningen snarere allerede straks er 'psykisk arbejde', 'indre mental eller psykisk aktivitet, der omdanner de indgående størrelser', eller 'virkeliggørelse af en mulighed, der latent ligger gemt i psyken'. Ordet dukker op så mange gange, at det er rimeligt at tale om, at vi her står over for et udtryk for en »drøm« eller et indre kraftigt ideal hos Freud – en forestilling, der har tre sider: *noget er muligt*; det er *psykens arbejde* (et arbejde med indre forestillinger); når dette arbejde er i gang, *sker* der faktisk noget (der er tale om *virkeliggørelse*), som er at placere psyken på »dens eget sted«, i dens eget spontanforløb.

I den *Foreløbige meddelelse om den psykiske mekanisme ved hysteriske fænomener*, som Freud udsender i 1893 sammen med Joseph Breuer, og som senere optrykkes som 1. del af *Studien über Hysterie* (Freud 1895d), fornemmer man Freuds tidlige insisteren på hysterikerens manglende associative forarbejdning af erindringsresterne; det psykiske problem eller traume ligger her, og behandlingen består netop i det, som det ikke lykkes psyken spontant at foretage, nemlig den associative bearbejdning.

Sammenhængen i teksten drejer sig klart om det terapeutiske eller det kurative; det er i dette andet afsnit af den »Foreløbige meddelelse«, at adjektivet *kathartisches* (den katartiske metode) og substantivet *Abreagieren* (den umiddelbare affektudladning i en handlingsform) for første gang dukker op under Freuds pen. Tanken er i første række den, at

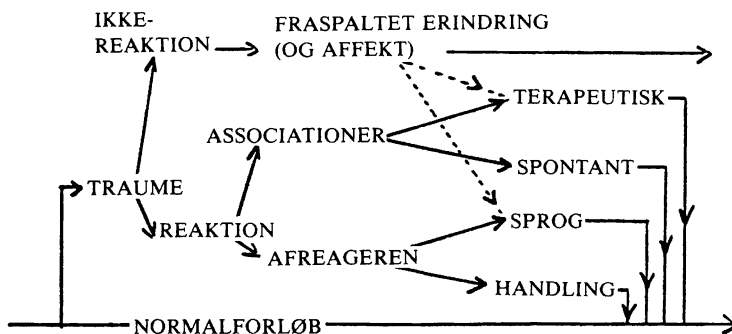
»dersom reaktionen [på en traumatisk begivenhed] er undertvunget, forbliver affekten [den frie indre psykiske energi, f. eks. angst] varigt forbundet til erindringen. Men den krænkede persons reaktion på traumet udøver kun en fuldstændig 'kathartisk' virkning, hvis den er en *adekvat* reaktion, som f. eks. en hævn. Men sproget tjener som en erstatning for handlingen [for hævnen]; ved dets hjælp kan affekten

blive 'afreageret' nærmest lige så virkningsfuldt. I andre tilfælde er talen i sig selv den adekvate reflex, ... 'Afreageren' er imidlertid ikke den eneste måde, hvorpå en normal person, som har oplevet et psykisk traume, kan forholde sig til denne situation. Selv om den ikke er blevet afreageret, indgår erindringer om et sådant traume i det omfattende kompleks af associationer; det sideordnes andre erfaringer, som kunne modsige det, og det er undergivet korrektion fra andre forestillinger. ... På denne måde er en normal person i stand til at frembringe bortskaffelsen af den [traumet] ledsagende affekt gennem [selv] associationsforløbet.« (Freud 1893/1895d, I, afsnit 2; min oversættelse; GW I, 87).

Det, der her siges, er afgørende for vurderingen af forholdet mellem terapi og psykens spontanforløb; det associative forløb er i sig selv en bearbejdning af et opdukkende problem, men det er også et udtryk for den måde, som psyken normalt opfører sig på. Der antydes her netop de træk, som senere bliver væsentlige for beskrivelsen af den psykoanalytiske kur; der opbygges allerede her den analogi mellem naturlig psykisk udarbejdning (*Ausarbeitung*) af psykiske forestillinger og terapeutisk gennemarbejdning (*Durcharbeiten*) af traumatiske, patogene forestillinger, eller mellem det psykiske apparats spontane funktionsmåde og arbejdet i den analytiske kur, en analogi som det forekommer os væsentligt at holde fast i, for at undgå, at kurens psykiske processer udnævnes til at være et særligt forløb, artsforskellig fra psykens spontane væremåde. Vor tanke er nemlig omvendt den, at kurens forløb netop er vellykket, fordi den dybest set afspejler og udtrykker psykens eget grundlæggende spontanforløb: det associative arbejde, de grænseløst mangfoldige bindinger og sammenknytninger, der gradvist opløser den patogene ensidige binding mellem forestillinger og ulyst.

Denne tidlige fremstilling hos Freud antyder et *forløbsdiagram*, som det kan være afklarende at tegne helt ud.

Forløbsdiagram for psykiske forløb

Alle positioner i dette forløbsdiagram er ikke eksplicit nævnt i denne tekst af Freud, men kan nemt udfyldes fra andre tekster. Diagrammet er heller ikke logisk udtømmende, idet der afgjort må siges at være overlapninger mellem forskellige kategorier af forløb. Således må der være overlapning mellem den sproglige afreageren og den spontane associationsdannelse (associationsarbejdet). Tillige er både afreageren og det associative arbejde normale udtryk for psykens funktionsmåde, således at forstå, at hvor det almindelige normalforløb umiddelbart anvender afreageren og det associative *patch-work*-arbejde spontant og uden problemer, ses disse enkeltforløb som tydeligt adskilte forløb, når spontanforløbet er belastet. De forskellige enkeltforløb, undtagen det varigt patogene, samles således på ny i normalforløbet, og er et på en måde ligeværdigt udtryk for dette normal- og spontanforløb. Den psykoanalytiske kur, den psykoterapeutiske proces, er således karakteriseret 1. ved et »kunstigt«, professionelt forbud mod den afreagerende handling – fordi denne under alle omstændigheder kommer for sent, og således ikke løser sin opgave –, og 2. som en vanskelighed ved det spontane associative arbejde, der netop fordrer, at man »kunstigt« lægger det til rette som en terapeutisk regel (reglen om de frie associationer). Den terapeutisk bestemte associative opgave og den sproglige afreageren er således kendemærkerne for den psykoanalytiske kur – forstået med den overraskende betydning, at man herved genopretter eller for første gang opretter psykens spontanforløb. Fra den fraspaltede erindring går der forløb til den terapeutiske associative gennemarbejdning, og sikkert også til den sproglige afreageren. Derimod må den handlingsmæssige afreageren, fordi den kommer for sent og ikke mere er koblet til en bestemt situation, ses som en *acting-out*, et handlingsmæssigt udtryk for den affekt-belastning, som den fraspaltede erindring indeholder. Selv om Freuds udredning primært sigter på at identificere de psykiske forløb i hysterien, er det ikke vanskeligt at omforme den til også at gælde for alle former for neurotiske forløb, hvorimod den psykotiske forkastelse i endnu højere, ja måske absolut, grad isolerer den fraspaltede psykiske del fra det almindelige associative arbejde.

At det associative arbejde ikke blot er en del af en neurofysiologisk proces – forstået som at de synaptiske elektriske udladninger forgrener sig overordentligt mange forskellige steder hen – men at der er tale om en egentlig psykologisk proces, der forløber via brug af bevidste, sproglige midler, ses af en anden, samtidig tekst af Freud. Det drejer sig om manuskriptet *Entwurf einer Psychologie* (Freud 1950a). I 3. del af dette forsøg på at sammenfatte en både materialistisk-neurofysiologisk (hvad Freud kalder en »mekanisk«) tilgang og en »psykologisk« fremstilling af de »samme« forløb, forsøger Freud, i oktober måned 1895, at give en systematisk fremstilling af de normale psykiske forløb. Han har herunder brug for nøjere at forklare, hvorledes psyken i de enkelte tilfælde omdanner (materiel) kvantitet til (psykisk) kvalitet. Netop dette formål, eller

brobygning, finder han virkeliggjort i det sproglige associationsforløb (*Sprachassoziation*; Freud 1950a, s. 364/s. 129, dansk oversættelse). Senere, i samme afsnit, viser han, at det sproglige associationsforløb også er betingelsen for, at der overhovedet kan komme *erindringer*, særligt erindringer af de sansemæssige forløb, som ellers bare ville ske, uden at vi vidste noget om det. Hvor overraskende det end lyder, er selve det fænomen, at vi ind imellem er bevidste om noget, og har erindringer om påvirkninger, det vanskeligste at forklare ud fra en rent materiel hypotese om psyken; alt kunne foregå, uden at vi var bevidste om det. Fænomenet bevidsthed fordrer i sig selv, at der findes et tilbagegribende sprogligt associativt forløb, der – materielt udtrykt – så at sige bliver stående: permanente elektro-magnetiske bølger og forløb, der kun langsomt svinder hen, og som hele tiden kan reaktiveres. Sammenligningen med en fysisk proces er her kun et billede på det egentlige.

I næste afsnit af teksten forsøger Freud at løse det problem, der opstår når man spørger, hvorledes det psykiske system kommer om ved de affekter (kvaliteter), der opstår, særligt ulystaffekten. Han viser her, at det sproglige associationsforløb er selve det middel, der løser problemet.

»Denne association er altså et middel til at gøre *ulyst*-exciterende erindringer bevidst og til genstand for opmærksomheden; den første klasse af *bevidste erindringer* er skabt.« (Freud 1950a, s. 365/s. 131).

Interessen for de terapeutiske forløb er ikke eksplicit nævnt, da fremstillingen drejer sig om normale forløb; men vi ser den samme insisteren på nødvendigheden af det sprogligt-associative arbejde, der både er forudsætningen for bevidsthed overhovedet, og for bevidste erindringer.

På denne baggrund forstår man måske bedre, at Freud senere hen, under omtalen af den psykoanalytiske kurs 'generindring' (*Notiz über den »Wunderblock«*, Freud 1925a, og andetsteds), kan fremstille det på en måde, der lader forstå, at det associative arbejde i den psykoanalytiske kur bringer erindringer frem, som aldrig har været oplevelser, eller, sagt på en anden måde, at det associative forløb *frembringer*, for første gang, *oplevelsen*, og dermed den *bevidste erindring*, selv om der også på forhånd foreligger »et-eller-andet«, der netop er karakteriseret ved modstand imod at blive til en psykisk genstand.

Der frembringes ved det associative arbejde noget radikalt nyt – bevidstgørelse, realitetsindsigt – men som dog samtidig er et ægte udtryk for psykens oprindelige muligheder og for, hvad der er dens »eget«; det var der rent potentielt, men blev først aktualiseret og aktiveret ved psykens associative arbejde. Mere generelt kan vi således sige, at *bevidsthed*, bevidsthed *om*, og psykisk *virkelighed* først dannes i og med det associative forløb; psyken virkeliggør sig selv i det associative forløb. I videnskabsteoretisk henseende skaber disse forklaringer en ganske særlig sammenknytning mellem, på den ene side, begreberne om bevidsthed, erfa-

ring, erindring, og, på den anden side, begrebet om det ejendommelige forløb, som Freud kalder *Assoziation*, og som i det foregående er bestemt som et i hovedsagen sprogligt arbejde. Der skabes således identitet mellem de ældre filosofiske og psykologiske begreber (bevidsthed, erfaring, erindring) og den nye proces- eller forløbsbeskrivelse, der omfattes af betegnelsen *Assoziation*. Det er derfor ikke overraskende, at Freud lidt senere i den samme tekst (Freud 1950a, s. 368/s. 135) kan skrive

»Således er vi ganske uventet nået frem til det dunkleste problem: opståelsen af jeg'et, ...«

Det terapeutiske forløb, der især består af »overtallige« mængder af »frie« associationer – plus terapeutens interventioner og tolkninger – er på denne måde noget, der tillader os at sige, at en ny, måske aldrig anet *subjektivitet* dannes og kommer til syne, også som basis for almindelige Jeg-funktioner (talende, handlende, identificerende og imaginerende). Dette er baggrunden for at Lacan mange steder kan tale om, at det sande menneskelige subjekt, subjektet for det ubevidste, først dannes og kommer til syne i og med den psykoanalytiske kurs forløb. Der er her ikke tale om en emergent tilsynekomst, hvor det ikke var der før, men nu er der, men der er tale om noget, der bestandig dannes i forløbet, en slags navngivning til selve det fænomen, at forløbet breder sig ud i utallige ramifikationer eller forgreninger, der, som helhed betragtet, bevarer og udfolder en specificitet, der ikke er givet i noget andet end selve dette forløb. Ethvert virkeligt område kan således gennemvokses af et tæt net af psykisk mycelium, ligesom et tæt væv af dendritter i et hjernepræparat; der er her ingen endelig grænse for koblingerne – subjektet er den indre nødvendighed, der består i at overskride de gamle baninger og i de nye at indbefatte alle de gamle. Subjektet, forstået på denne måde, kan således bedst sammenlignes med et tæt net, et tæt væv, med bestandigt nye overgangs- og koblingsmuligheder, der er frembragt ved det associative forløb. På godt og ondt kan den sprogfunktion, man kultiverer i den analytiske kur, derfor betegnes som at »man væver«, »man snakker udenom«, man opfinder en familiehistorie, man rekonstruerer aldrig oplevede erindringer.

3. Spontanforløb og terapi

I det foregående er der blevet talt om Freuds centrale syn på psyken. Efter denne bestemmelse består psyken grundlæggende i en proces eller et forløb: *Assoziation* eller det associative arbejde. I det patogene tilfælde er dette spontane arbejde hindret; derfor må den psykoanalytiske terapi bestemmes som en genetablering af det brede associative arbejde. Dette arbejdes egenart er tillige blevet indkredset til at være et *sprogligt associationsarbejde*, eller til at ses i analogi til dette. Bestemme »arbejdet« er så-

ledes en del af en metapsykologisk redegørelse for den psykoanalytiske kurs mulighedsbetingelser. I både neurosen og psykosen sker der en fraspaltning af en del af det psykiske materiale eller den »psykiske virkelighed«, der dermed ikke yderligere bliver tilgængeligt for psykisk arbejde gennem det associative forløb. Hvorledes dette associative arbejde på ny bliver muligt, kræver en særlig forklaring, der inddrager begreberne om fortrængning og forkastelse, forskydning og fortætning.

Ordet *Arbeit* hos Freud fremkommer i mange forskellige sammenhænge og sammensætninger. Der er det velkendte *Traumarbeit*, drømmearbejdet, der udgør kapitel 6 i *Drømmetydning* (Freud 1900a). Dette er igen inddelt i fortætningsarbejdet og forskydningsarbejdet, samt – i denne sammenhæng – mindre væsentlige træk ved drømmearbejdet (hensynet til fremstillelighed, og den sekundære bearbejdning af drømmematerialet). Der er tillige *Trauerarbeit*, sørgearbejdet, der udtrykker det særlige forløb, der kendetegner psyken i forhold til en sorg eller et tab; dette dukker op i *Trauer und Melancholie* (Freud 1917e). Dette udtømmer ikke arbejdsbestemmelserne hos Freud, men udstyrer arbejdsbegrebet med den særlige betydning, at der er tale om *intrapsykisk arbejde*, hvor psyken altså på en måde er aktivt virkende og udøvende over de materialer, den selv indeholder. Der findes mange andre sammensætninger, hvor dobbeltbetydningen af noget, der både foregår i det spontane forløb, og i det særlige terapeutiske forløb, kommer stærkere til syne; dette gælder sammensætningerne som *Durcharbeiten*, gennearbejdningen i terapien, og de delvist overlappende udtryk *Verarbeitung*, *Bearbeitung*, *Ausarbeitung*, og *Aufarbeitung*.

I artiklen *Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten* (Freud 1914g, GW X, 131 ff) viser Freud, hvorledes den associative gennearbejdning er det egentlige virksomme element i forløbet af den psykoanalytiske kur (s. 136); der er delvist tale om en gentagelse af det traumatiske, fraspaltede forløb, men om en sådan gentagelse, der tillader, at materialet associativt tilbageknyttes til hele den komplekse helhed, det både *oprindeligt* var en del af, og til den mere omfattende helhed, som det *nu* tillige er en ægte del af. Gennearbejdning bliver et udtryk for erindringsdannelse, da erindring, som vi har forklaret det, netop er identisk med den associative tilbagekobling.

Disse betragtninger styrker fornemmelsen af, at det er selve *manglen på associativ forarbejdning*, der er det egentlige traumatiske og patogene indhold i det bestemte psykiske materiale, som traumatet benævner, men ikke forklarer. Nødvendigheden af det terapeutiske associationsarbejde er således netop givet ved, at det lige præcist er det, der manglede i den oprindelige situation. Hertil kommer blot den »ekstra-gevinst«, som må siges at fremstå ved at erindringsprocessen bliver tvunget til at være meget mere omfattende, end det tilsvarende spontane forløb ville have været nødt til. Der frembringes her en bevidsthed af særlig type: en nutidig me-

get stærk erindring (konstrueret over paradigmet: nutid & fortid), der er identisk med en første bevidstgørelse (konstrueret over paradigmet: nutid & nutid). Det forløb, der her er tale om, får man således vanskeligt ved på éntydig måde at karakterisere som *enten* en erindring, der som nutidigt indhold har et fortidigt forløb, *eller* som en bevidsthed, bevidstgørelse, der som nutidigt indhold har en nutidig situation, nemlig selve dette associative gennemløb, der skaber bevidstheden nu og her.

Denne særprægede dobbelthed mellem begivenhedsmæssig »fortid« og absolut bevidsthedsmæssig »nutid« forekommer at være et særligt kendetegn for det psykoterapeutiske forløb i den psykoanalytiske kur. I psykisk henseende kan man sige, at traumat *hænder* her og nu, og at det her og nu gennemarbejdes og bliver til en bevidst erindring. Hertil skal man blot føje den antagelse, at *Durcharbeiten* udtrykker den overbevisning, at enhver ny gennemarbejdning – der må antages at være mere og mere omfattende, kobler sig til flere og flere psykiske områder – udtrykker *den* terapeutiske nødvendighed, hvis negative modstykke er gentagelsestvangens forstærkning af det patogene mønster. Der er dermed ingen egentlig modsigelse mellem gennemarbejdning og gentagelse, men de er modsatrettede udtryk for den samme psykiske virkelighed. Der er heller ingen modsigelse mellem erindring og bevidsthed/bevidstgørelse, eller i en aktuel erindring, der dannes *nu* omkring en psykisk situation, hvis tematik angiver, at den udspiller sig engang i personens fortid; det samme fravær af modsætning gælder tillige forholdet mellem »rekonstruerede« erindringer og de dertil svarende »umiddelbare« oplevelser.

Disse overvejelser over fortid/nutid, erindring/bevidsthed kan måske også belyse den manglende forståelse, der har ramt Lacans insisteren på, at alle psykiske forløb, der dukker op i den psykoanalytiske kur, udspiller sig i nutiden, eller »samtidigheden«, selv om de så, tematisk betragtet, handler om fortiden. Erindringen, som den forekommer i psykoanalysen, er i en helt radikal forstand nutidig; det, som erindringen handler om, var der netop ikke før, og har aldrig været der, men fremkommer som virkelighed i selve erindringsarbejdet. Men dette synspunkt udelukker bestemt ikke, at erindringerne, og den dermed forbundne gennemarbejdning, tematisk, og i subjektets livshistorie, handler om fortidige begivenheder (forløb, situationer).

Vanskelighederne med at forlige personhistorisk fortid og psykisk nutid, og særligt at gøre dette i forbindelse med beskrivelsen af den psykoanalytiske kurs forløb, kaster på sin side lys over, at disse vanskeligheder snarere er et udtryk for, at der bag ved »forløbet« ligger et »system«, der gør det muligt at forklare forløbet. Som i almindelig systemteori må alle forløb ses som »samtidige«, »nutidige« eller helt uden for tiden, når de ses som udtryk for systemet; alle udsagn i systemet koeksisterer tillige i systemet, uden at optræde i opposition til hinanden. Det tredje karakteristiske træk, som Freud fremhæver ved det system, han navngiver som

det »ubevidste«, og, senere, som »Det'et« (*das Es*), første gang i artiklen *Das Ich und das Es* (Freud 1923b), nemlig at dette system tåler at rumme logiske modsigelser, er derimod vanskeligere at forlige med almindelig systemteoretisk betragtning. Det »bagvedliggende« system må således karakteriseres på en særlig måde, der ikke ubesværet lader sig teoretisk forsvare. Freud er selv opmærksom på dette problem i en sen tekst (*Nye forelæsnings til indføring i psykoanalysen*; Freud 1933a), i 31. forelæsnings, om »Den psykiske personligheds bestanddele«. Her siger han:

»For processerne i Id'et [Det'et] gælder de logiske love for tænkningen ikke, fremfor alt ikke sætningen om modsigelsen. Modsatte tendenser består ved siden af hinanden, eller søger højest, under den herskende økonomiske tvang til afledning af energien, sammen til kompromisdannelser. Der findes i Id'et intet, som man kunne sammenstille med negationen, og man erkender også med forbavselse undtagelsen fra filosofernes sætning om, at rum og tid er nødvendige former for vore sjælelige handlinger. I Id'et findes der intet, der svarer til tidsforestillingen, ingen anerkendelse af et tidsmæssigt forløb, og, hvilket er højst besynderligt og ikke er blevet taget i betragtning i den filosofiske tænkning, ingen forandring i den sjælelige proces gennem tidsforløbet. ... De [fortrængte ønsker og indtryk] kan først erkendes som fortid, devalueres, og berøves deres energibesætning, *når de er blevet bevidst gennem det analytiske arbejde, og ikke mindst herpå beror den terapeutiske virkning af den analytiske behandling.*« (*Nye forelæsnings*, 31. forel., Freud 1933a, s. 63; min fremhævelse; GW XV, 80-81).

Men det system, vi leder efter, er ikke blot Det'et, Id, *das Es*, denne »kedel fuld af sydende affekter«; systemet må yderligere karakteriseres ved den vanskelighed, det har indbygget i sig til at overgå til bevidste associative forløb (en vanskelighed, vi kan karakterisere som *modstand* imod arbejdet), men også ved et andet systemtræk. Ganske vist taler Freud i den samme tekst om, at vi har gjort alt for lidt ud af indsigten i »det fortrængtes uforanderlighed« (GW XV, 81), der netop kan forstås på baggrund af, at det som fraspaltet psykisk materiale altså ikke undergår den associative videreforarbejdning, men må ses som et identisk, sig selv gentagende forløb, der udtrykker selve dette faktum; men der tales også i den samme forelæsnings om den vanskelighed, vi har med at tilskrive modstanden imod associationsarbejdet *til* selve det ubevidste eller det fortrængte. Der siges her, at

»Det fortrængte må vi snarere tilskrive en stærk opdrift, en trang til at trænge igennem til bevidstheden. Modstanden kan kun være et udslag af Jeg'et, der i sin tid har gennemført fortrængningen og nu vil oprettholde den.« (Freud 1933a, s. 59; GW XV, 75).

At der i dette, for Freuds tænkning, ikke ligger noget nyt, men at det sva-

rer til hans tidligere formuleringer, ligger i den sætning, der afslutter og supplerer det netop anførte citat, hvor Freud siger:

»Sådan har jeg også altid tidligere opfattet den.«

På denne baggrund kan vi således sige, at den indre »systemnødvendighed«, der udfoldes i det terapeutiske, psykoanalytiske associationsarbejde, skyldes, at det fortrængte vender tilbage (til den brede associationsstrøm). Den psykiske forløbsmæssige isolering af materialet lykkedes altså i grunden ikke; der er træk i dette materiale, der hele tiden på ny drager det ind i den associative hovedproces, som det på et bestemt punkt forlod. Fortrængningen er altså i grunden mislykket; vi må derfor måske snarere sammenligne den med den svagere form, den har i *benægtelsen* (*Verneinung*), hvor det psykiske indhold i det fortrængte nok udtrykkes, men i benægtet form, der gør det mere udholdeligt for Jeg'et. Modstanden imod, at det fortrængte vender tilbage til »the main stream« og indgår i den associative helhed, svarer metapsykologisk således mere til fortrængningen, der var den oprindelige bortvisning af et psykisk indhold. Men når det samtidig siges, at fortrængningen grundlæggende er og var mislykket, at modstanden altså ikke kan være virkeligt effektiv – ellers ville der heller ikke findes *symptomer* – står dette på ny som udtryk for, at spontanforløbet, psykens arbejde i det associative forløb, på længere sigt altid må vinde over den anden tendens, nemlig isolationen af materialet i et psykisk utilgængeligt enkeltforløb. At »det fortrængte vender tilbage«, at »fortrængningen mislykkes« må opfattes som sider af en indsigt i, at den grundlæggende psykiske virkelighed netop består i det mangfoldige associative forløb. Hvor *censuren* (*Zensur*) i sin tid frembragte denne afvisning af et psykisk indhold, som vi kalder fortrængning, står begrebet *modstand* på ny som udtryk for den indbyggede vanskelighed, som psyken har ved at tage imod sit eget materiale. I artiklen om »lægmandsanalysen« siges det direkte, at

»Kampen mod alle disse modstande er vort vigtigste arbejde under den analytiske behandling.« (Freud 1926e, kap. V; GW XIV, 225).

På baggrund af disse udredninger må det her stå klart, at forholdet mellem spontanforløb og terapi, må ses som forholdet mellem det almene og det specielle; terapien udtrykker i grunden den intrapsykeiske nødvendighed, der ligger i selve spontanforløbet, nemlig at psykisk materiale *skal* bringes ind i associative koblinger til andet materiale. Hvis vi til dette føjer den antagelse, at det ikke er det absolut enkle og enkelte psykiske materiale, der fortrænges, men derimod en begrænset helhed af et første associativt kompleks, af hvilket nogle af elementerne kan tænkes at være mere psykisk neutrale, kan man bedre forstå, at disse elementer bestandigt afsætter muligheden for, at der associativt arbejdes videre med dette »abortede« psykiske kompleks, der blev fortrængt. Vi kan således her

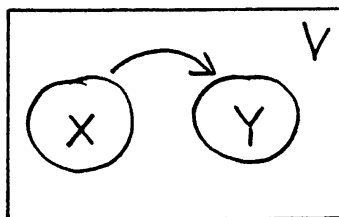
nærme beskrivelsen til den side af Freuds teori, hvor han kraftigt antyder, at det traumatiske ikke kan forstås blot som udtryk for den alt for store kvantitet i et bestemt psykisk indhold, en bestemt oplevelse, forstået »atomistisk«, enkeltvis og isoleret, men at det traumatiske ligger i selve den påbegyndte associative bearbejdning – eller i bestemte træk ved denne – der udvikler sig på en måde, der giver uigenkendelige resultater, som kommer i konflikt med Jeg'ets imaginære, billedmæssige, opbygning. Man kan på denne måde bedre forstå, at fortrængningen – ligesom senere modstanden – udgår fra Jeg'et. Jeg'ets narcissisme, dets indre identifikatoriske billede af sig selv, udgør den uoverstigelige barriere for den associative gennemarbejdning.

4. To grundtyper af psykiske forløb: forskydning og fortætning

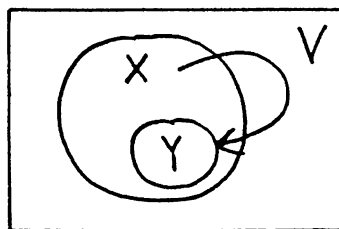
Når både de traumatiske, de terapeutiske og de spontane forløb består i bestemte træk ved den psykiske, associative forarbejdning, leder dette i retning af nøjere at redegøre for de to grundtyper af psykiske forløb, nemlig forskydning (*Verschiebung*) og fortætning (*Verdichtung*). Hvor vi mere intuitivt har en fornemmelse af, hvad forskydning går ud på, er det i grunden betydeligt vanskeligere at se den præcise logik i fortætning; man kan ikke andet end undre sig over, at det samme ord, *Dichtung*, på tysk både kan betyde »tætning, pakning« og »digting«. Det er begge begreber, der beskriver bevægelser på topologiske overflader. Vanskeligheden i at holde dem helt adskilt fra hinanden kan man nemmest se, når man fremstiller dem som overgange eller henføringer på overflader.

Overfladefigurer for forskydning og fortætning

FORSKYDNING

FORTÆTNING

I figuren repræsenterer firkanten i begge tilfælde, hvad man kalder et »logisk univers«, dvs. den omfattende helhed af samtlige forløb, eller en velafgrænset delmængde af denne helhed. Alle virkeligheder i denne helhed repræsenteres således som punkter, punktmængder, dvs. som topologiske afgrænsede flader inden for denne helhed. Figurerne udtrykker en model eller en funktionsforståelse, der illustreres ved pilen; man kan her tillige tale om »henvisning« eller »henføring«. Figurerne må da læses således, at forskydning er en sådan operation på psykiske forløb (sproglige associationsforløb), der henviser eller henfører den psykiske virkelighed af X til at være udtrykt i Y. Y symboliserer således X; X er det symboliserede eller skjulte indhold bag ved Y – det er derimod kun Y, der er givet på den psykisk tilgængelige overflade. Ligesom i drømmetydning kan man her tænke sig, at man skal lede efter den *omvendte funktion* til forskydningen, dvs. lede sig fra det manifeste Y til det latente X. Spørgsmålet er, hvorledes man rationelt styrer denne omvendte funktion; man kan nemt tænke sig, at man på vejen tilbage fra Y rammer et X' (»X mærke«), som ikke er det X, som henføringen oprindeligt tog udgangspunkt i. Men i den udstrækning, hvor den omvendte betydningsfunktion ikke sigter på at rekonstruere et historisk korrekt forløb, men kun satser på at *konstruere et psykisk muligt forløb*, som giver lejlighed til at danne en fast forbindelse mellem Y og X', betyder dette spørgsmål om »tolknin- gens korrekthed« mindre. På en måde *var X* der jo aldrig, men egentligt kun et Y, til hvilket vi danner et muligt X', ud fra hvilket forskydningen over i Y bliver rimelig eller forståelig. Man kan her tænke sig mange forskellige X', der kan opfylde denne betingelse: at være udgangspunkt for en forståelig forskydning til Y, og som samtidig kan sige noget om, hvilke vanskeligheder der var for at X'et blev koblet ind i det associative forløb. Når X har vanskeligheder ved at indgå i det associative forløb – på grund af Jeg'ets narcissistiske struktur – overtages den associative udarbejdning af Y – men forløber dermed helt anderledes. Vi kan derfor antage, at der må være sådanne træk i Y, der lader ane, at det i virkeligheden symbolsk forvalter et hybridt associativt arbejde *på vegne af X*. Vanskeligheden ved forskydningen er, at den aldrig er logisk gennemført, men at X og Y på en eller anden måde overlapper.

Vanskeligheden ved forskydningen kan løses ved at vi antager, at forskydningen forløber inden for en helhed, eller et delområde af det »logiske univers«, således at forstå, at både X og Y har del-træk, der stammer fra den mere omfattende virkelighed, der i figuren er repræsenteret ved bogstavet V. Bevægelsen i forskydningen kan således ikke ses teoretisk uafhængigt af fortætning, men kan betragtes som en *defekt fortætning*.

Figuren for fortætning må læses på den måde, at et reelt delområde af X, nemlig Y, bruges til at varetage repræsentationen af hele X; det associative arbejde løber da ind i den vanskelighed, at det – ligesom i den naive drømmetydning – tager udgangspunkt i Y, og i det særpræg, der af-

grænser Y, og man kan nemt her forestille sig, at man løber ind i associative blindgyder. Både forskydning og fortætning er *brudte* associative forløb, der er blevet psykisk isolerede ved netop at gå igennem forskydning og fortætning. Opgaven i det terapeutiske associative arbejde må da klart være, at man arbejder med de *omvendte funktioner*; i begge tilfælde kan det psykisk isolerede materiale tilbageføres til en rigere associativ helhed ved at arbejde med nye associationer, der styres af en indsigt i de omvendte funktioner til forskydning og fortætning. Denne oparbejdning af en associativ helhed, hvor man fra det givne Y opleder et muligt X, og ud fra Y breder sig ud til at rekonstruere et muligt mere omfattende X, hvis fortætning kunne give Y. Hvis man vælger at se psykiske forløb som en form for tænkning, kan man passende tale om, at fortætningen udtrykker en *pars pro toto* (»del for helheden«)-tænkning, hvor man skal rekonstruere den mulige helhed, der aldrig var der.

I klinisk psykoanalytisk henseende er det forholdsvis klart, at neuroseterapien mere arbejder med den omvendte funktion af forskydningen – et muligt fortrængt, konfliktbelastet X bringes arbitrært ind i det associative forløb, og giver her anledning til en mulig viderebearbejdning. Fremgangsmåden tjener i mange henseender ikke til at frembringe et »sandt« X, men blot til at arbejde med mulige X'er, således at *hæmningen* i det associative forløb løsnes eller nedbrydes. Men man vil i neuroseterapi ofte se, at »indsigten«, den associative tilbageføring af Y på X, ikke løser selve det grundlæggende psykiske problem. Svaret på dette problem skal man hente i overvejelser over forbindelsen mellem forskydning og fortætning; dersom ikke også fortætningsarbejdet vises, er i grunden intet nået.

Psykosetapien, derimod, er i højere grad konfronteret med problemet om *den omvendte funktion af fortætningen*. Hvad der i den psykotiske sammenhæng, på det sproglige overfladeplan, optræder som sproglige ejendommeligheder og undgåelser, kan være et pseudo-neurotisk »spil« med forskydninger, der må forstås i lighed med den fobiske og tvangsneurotiske undgåelsesproblematik: man skal *styre* et psykisk forløb, så man undgår de indre »huller« i den symbolske struktur. Problemet i den psykotiske hallucination må ses som en fortætning af et mangelfuldt »ufortrængt« »urfantasi« eller »urfantasi«. Disse begreber siger ikke umiddelbart noget andet end, at oparbejdningen af det mere omfattende X – der aldrig var der, aldrig blev et psykisk produkt, men hele tiden kan true med at blive det – ud fra det psykotiske materiale, der er givet i Y, må antages at støde ind i netop de problemer (første associative forsøg), der ligger bag ved den intra-psykiske nødvendighed for forkastelsen af materialet. X blev radikalt forkastet, fordi de første associative forsøg på at koble X til den brede associative helhed, medførte en uudholdelig konflikt med en tidlig Jeg-dannelse. Ud fra Lacans antagelser om det særlige ved psykosen kan vi sige, at psykosen netop dannes som en fortætning af selve den proto-symbolisering (associative gennemarbejdning), som op-

rindelig blev forsøgt over for det psykiske materiale. På denne måde kan man forstå, at hallucinationen er et – brudstykke, sprængstykke af – et forsøg på selvhelbredelse. De dele af det psykiske materiale i psykosen, der giver anledning til hallucinationen og symptomer, kan således principielt ikke ses som en, for evigt, adskilt psykisk dannelse. Problemerne i dens funktionelle indpasning i personligheden viser, at den har været gennem en slags første-bearbejdning, der netop mislykkedes, da den kom i konflikt med et tidligt Jeg. Selve hallucinationen og de indre, brudte forestillinger må således være udgangspunkt for psykoseterapien. Teoretisk kan denne forstås som forsøget på hele tiden at anvende den omvendte funktion af forskydningen, men på en sådan måde, at man fra det fortættede, Y, går tilbage til enkelte punkter under X. Den nutidigt bestemte erindring om dette nye, associative forløb, må da antages mere og mere at udfylde X; selve den *gentagne erindring* om den terapeutiske proces bliver da til det »kunstige« Jeg, der kan tåle at tabe sig selv i et uoverskueligt associativt forløb.²

NOTER

1. Freud er her selvfølgelig bundet af samtidens fysiske begreber, hvor *Arbeit* i den videnskabelige fysik, der ikke for ingenting handler om »dynamiske processer« eller blot »Dynamik«, netop er udfoldelsen af en *Kraft* igennem et forløb. Den samme overbevisning gennemsyrrer også de samfundsvidenskabelige, psykologiske såvel som pædagogiske redegørelser på Freuds tid. Som et eksempel på denne indarbejdede sprogbrug kan vi citere fra et værk *Opdragelselære*, fra 1882, af S. Heegaard, der var professor i filosofi ved Københavns Universitet. Han skriver her:

»Enhver Livsytring, sjælelig saa vel som legemlig, bestaar i Udførelsen af et *Arbejde*. Til at udføre et Arbejde fordres der Anvendelse af en *Kraft*, som herved forbruges. Aandedræt, Blodumløb, Ernæring, Bevægelse, Sansning, Tænkning, Følelses- og Viljesytringer ere Navne paa forskellige lige saa udviklede som omfattende Arbejder, ... (Heegaard 1882, 28).

2. Eksemplet viser, at *Arbejde* også bruges til at udtrykke psykiske og intellektuelle forløb.
2. Flere af de her fremførte overvejelser om den psykoanalytiske kurs formål og mulighedsbetingelser udspringer af et klinisk arbejde med unge schizofrene i et nordisk forskningsprojekt (NIPS kaldet). Her tilbydes, inden for rammerne af et bestemt psykiatrisk optagelsesområde, unge førstegangsdiagnosticerede schizofrene personer et længerevarende psykoterapeutisk behandlingsforløb. Der vil senere fremkomme publikationer, der direkte beskriver de kliniske erfaringer i dette projekt.

REFERENCER

GW står for *Gesammelte Werke*, af Freud, oprindeligt udgivet 1940-1952, Imago, London; romertal henviser til bind (I-XVII).

Vedrørende Freuds skrifter er der anvendt henvisning til årstal, efterfulgt af et bogstav, der svarer til den bibliografiske inddeling, der findes i Ole Andkjær Olsen & Simo Køppe, *Freuds psykoanalyse*, Gyldendal, 1981, s. 467 ff.

FREUD, Sigmund

1895d, *Studien über Hysterie*, GW I.

1900a, *Traumdeutung*, GW II/III.

1914g, *Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten*, GW X.

1917e, *Trauer und Melancholie*, GW X.

1920g, *Jenseits des Lustprinzips*, GW XIII.

1923b, *Das Ich und das Es*, GW XIII.

1925a, *Notiz über den »Wunderblock«*, GW XIV.

1926e, *Die Frage der Laienanalyse*, GW XIV.

1933a, *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, GW XV.

Dansk oversættelse:

Nye forelæsninger til indføring i psykoanalysen, 3. udgave, Hans Reitzel, 1973.

1950a, *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, (Copyright 1950), Paperback-Ausgabe,

S. Fischer Verlag 1962.

Dansk oversættelse af *Entwurf*:

Udkast til en videnskabelig psykologi, Hans Reitzel 1980.

HJELMSLEV, Louis

1943 *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, København 1943.